

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Виноградова Э. К. Путеводитель по истории библиографии: особенности нового жанра / Э. К. Виноградова // Библиография, 2006. — № 4. — С. 108-112.*
2. *Герашенко М. Проблеми періодизації історії української бібліографії / М. Герашенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. — К., 2005. — Вип. 14. — С. 547-552.*
3. *Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період (нафиси) / І. І. Корнейчик. — Х. : Ред.-видав. відділ Кн. палати УРСР, 1971. — 374 с.*
4. *Королевич Н. Ф. Михайло Ілліч Ясинський / Н. Ф. Королевич // Шк. б-ка. — 2007. — № 8. — С. 40-43.*
5. *Королевич Н. Ф. Українські бібліографи ХХ ст. / Н. Ф. Королевич. — К., 1998. — С. 48-69.*
6. *Лутовинова В. І. Теоретико-методологічні засади та історія розвитку української рекомендаційної бібліографії (ХІ-ХХ ст.) / В. І. Лутовинова. — К.: Кн. палата України, 2002. — 147 с.*
7. *Моргенштерн И. Г. История библиографии: путеводитель по курсу для студ. / И. Г. Моргенштерн, ЧГАКИ. — Челябинск, 2005. — 43 с.*
8. *Українська радянська бібліографія: навч. посіб. / за ред. Ф. К. Сафани і Д. Д. Тафаманова. — К. : Вища шк., 1980. — 263 с.*
9. *Ясинський М. Бібліографія української бібліографії / М. Ясинський // Укр. бібліографія. — К., 1928. — Вип. 1. — С. 107-123.*
10. *Ясинський М. Історія української бібліографії: програма для аспірантів ВБУ. — К., 1929. — 17 с. (машинопис).*

Надійшла до редколегії 09.03.2010 р.

УДК 61:316.776

Н. О. АРТАМОНОВА

**ЕВОЛЮЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ
СИСТЕМИ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

Розглядається еволюція процесів формування комунікаційних засобів системи наукової медичної інформації. Відзначена закономірність розвитку системи наукової комунікації, пов'язаної з виникненням та подоланням деяких перешкод завдяки переходу в нову якість.

Ключові слова: наукові комунікації, система наукової медичної інформації, комунікаційні засоби.

Рассматривается эволюция процессов формирования коммуникационных средств системы научной медицинской информации. Отмечена закономерность развития системы научной

коммуникации, связанная с возникновением и преодолением различных препятствий путем перехода в новое качество.

Ключевые слова: научные коммуникации, система научной медицинской информации, коммуникационные средства.

Evolution of processes of forming of communications facilities of the system of scientific medical information is examined. Regularity of development of the scientific communication system related to the origin and overcoming of different obstacles by transition in a new quality is marked.

Key words: scientific communications, system of scientific medical information, of communications facilities.

Наукова комунікація (НК) та її роль у процесах створення нового знання привернули увагу з розвитком соціології знання, соціології науки і наукознавства, але об'єктом соціологічного дослідження комунікація в науці стала недавно [3, 4].

Значний внесок у розгляд соціологічного змісту наукової комунікації зробили зарубіжні дослідники: Ю. Гарфілд, Д. Прайс, У. Д. Гарвей, Дж. Р. Коул, В. Ж. Келле, А. І. Михайлов, А. І. Чорний, Р. С. Гіляревський, Е. З. Мирська, В. М. Садовський та ін.

Оскільки знання як об'єкт досліджень досить складно ідентифікувати, комунікацію доцільно розглядати в процесі руху інформації в науці. Проте вирішення проблеми наукової інформації не може бути звичайним пристосуванням системи НК до умов функціонування науки [5–7].

Сучасний стан формування та розвитку НК розглядається на інформаційно-бібліотечному рівні в ґрунтовних працях вітчизняних учених В. О. Льганаєвої, М. С. Слободяника, Н. М. Кушнарєнко, А. А. Соляник, І. О. Давидової, А. Я. Філіпової, Г. В. Шемаєвої, І. П. Коваленко та ін. Незважаючи на ґрунтовну проробку інформаційного значення наукової комунікації, її методологічне і соціологічне значення, роль у формуванні нових засобів передачі наукового знання ще потребують розробки і пояснення.

Метою статті є дослідження еволюції формування комунікаційних засобів системи наукової медичної інформації.

Перші кроки в цьому напрямі здійснено в 1950–60-ті рр. у зв'язку зі створенням системи науково-технічної інформації (НТІ) та широким застосуванням засобів обчислювальної техніки. На першому етапі НТІ головна увага приділялася аналізові й обробці документних засобів науково-технічної інформації (статей, книг, науково-технічних звітів, рефератів, оглядів та ін.), оскільки вони виявилися підготовленими для такої обробки в бібліотеках, бібліографічних та реферативних службах [10]. Тобто більше досліджували формальні комунікації.

Першими своє бачення сутності наукових комунікацій представили А. І. Михайлов, А. І. Чорний, Р. С. Гіляревський у фундаментальній

монографії, де НК розуміють як «сукупність процесів подання, передавання та тримання наукової інформації в людському суспільстві, які складають основний механізм існування і розвитку науки» [8, с. 45]. Розвиток цих наукових уявлень вплинув на подальше розуміння того, що соціальний механізм науки ґрунтується на системі наукових публікацій. Вони також аналізують основні процеси наукової комунікації, куди ввійшли обмін листами та публікаціями, підготовка опису результатів дослідження до публікації, редакційно-видавничі та поліграфічні процеси, поширення наукових документів, бібліотечно-бібліографічна й науково-інформаційна діяльність та ін.

Серед дослідників, які вперше сформулювали системне уявлення про медичні наукові комунікації, велика заслуга провідних вчених С. М. Багдасар'яна, Ю. П. Лісіцина, Ю. А. Шилиніс, Ю. І. Вуль, П. І. Кальї, В. Н. Мурата, котрі приділяли значну увагу вивченню комунікаційних засобів як важливої складової системи наукової медичної інформації. Але тільки А. Р. Уваренко у 80-ті рр. здійснив аналіз історичного розвитку системи НК у медицині [9], а потім започаткував новий етап у розвитку уявлень про медичну наукову комунікацію як засіб, який впливає на ефективність інноваційних галузевих процесів.

Відомо, що джерела НМІ тісно пов'язані з виникненням медичних знань, їх накопиченням та розвитком комунікацій для поширення цих знань. Тому, розглядаючи процес інформаційного забезпечення медичної науки як комунікаційну функцію, не можливо не зупинитися на засобах передавання медичної інформації, особливо на деяких ключових етапах їх розвитку, тобто на змінах її компонентів, складових, підсистем, доповнення новими елементами.

В епоху Відродження учених і художників приваблювало тіло людини, систематичне вивчення якого привело до формування основ наукової анатомії. Рівень техніки того часу дозволив широко використовувати малюнок, більше того, забезпечив функціонування книги-атласу як постійного специфічного каналу передачі медичної інформації. Малюнок разом з тим зберіг своє самостійне значення донині, а ілюстративні матеріали виконують роль самостійного комунікаційного каналу в медицині. Хоча розвиток сучасних технологій значно вплинув на трансформацію малюнків спочатку на фотографії, зокрема рентгенологічні знімки, а потім на медичні зображення, що отримують за допомогою радіодіагностичного обладнання та спеціального програмного забезпечення, зокрема сцинтиграми, томограми, ультразвукові зображення та ін. Виникнення цих нових комунікаційних засобів у свою чергу потребує набуття професійних знань радіологом щодо їх розуміння та тлумачення діагнозу захворювання.

Другий етап починається зі створення писемності в IV–III тисячоліттях до н. е., який надав можливість людині істотно розширити свої комунікаційні функції, як у просторі, так і в часі. У Стародавньому Єгипті у

2100 р. до н.е. був написаний перший підручник з акушерства і гінекології. Клинописні тексти Месопотамії, передані через століття на глиняних дощечках, надають підставу вважати, що перша у світі «Фармакопея» написана шумерською мовою і є першою спробою класифікації хвороб. Нині вже існує електронна Міжнародна класифікація хвороб (МКХ-10), яку можна використовувати завдяки Інтернетові. Цей комунікаційних засіб є нормативним документом, який має дуже важливе значення як класифікаційна основа міжнародної системи охорони здоров'я, що забезпечує єдність методичних підходів і міжнародну зіставність клінічних матеріалів.

Революційним впливом на розвиток комунікаційних засобів є винахід алфавіту — письмової системи національної мови, який сприяв підвищенню комунікаційної здатності книги як каналу передачі інформації. Ще рукописна книга, маючи різне призначення — підручника, практичного керівництва, довідника, трактату, енциклопедії, філософської праці й ін. — набула функціональної комунікаційної спрямованості. Разом з книгою, функції каналів передачі інформації стали виконувати і рукописні документи — дисертації й історії хвороб.

У феодальній Європі, де лікували цирульники, знахарі, астрологи та інші далекі від медицини люди, суспільство потребувало фахівців високої кваліфікації. Для їх підготовки у XII ст. почали відкривати університети. Публічний захист письмових творів — дисертацій — на наукові теми для здобуття вченого ступеня визнали обов'язковим спочатку в університетах німецькомовних країнах, а в XVI–XVII ст. така практика поширилася і на інші регіони [1]. Перші дисертації, написані у XII ст., знайдені в колекції медичних рукописів синагоги в Каїрі (колекція зберігається в бібліотеці Кембриджського університету).

Далі на розвиток системи комунікації вплинула лікарська форма медичної допомоги населенню, що склалася в епоху феодалізму. Лікарні поступово стали місцем накопичення документів про стан хворого і перебіг хвороби. У XIV–XV ст. набули поширення спеціальні книги з історіями хвороб з практики відомих лікарів, їх листи з рекомендаціями хворим, своїм учням, лікарям, що практикують.

Перша медична друкована книга вийшла друком у 1456 р., до кінця століття серед інкунабул (тобто книг, виданих до 1500 р.) налічувалося більше 3 тис. праць з медицини і природознавства. При таких небачених раніше темпах створення книг виникла нагальна потреба в бібліографічному контролі видавничої справи. Широкої популярності набула бібліографічна праця Ван дер Лінда «Про медичні писання». Проте, з огляду на інтенсивне накопичення великих обсягів інформації, книга, незважаючи на розширення своїх функціональних можливостей, стала поступово втрачати в медичній значення провідного каналу комунікації.

Утім початок становлення каналів передачі саме наукової інформації як основи сучасної системи наукових комунікацій пов'язаний зі стрімким

розвитком науки і техніки. Безумовно, при аналізі історії наукової інформації не можна оминати початкові етапи розвитку медичної науки. Більшість істориків вважають, що вона зародилася в Стародавній Греції десь у VI ст. до н.е., але як соціальний інститут наука сформувалася пізніше — ймовірно в період від середини XV до кінця XVII ст. Попередня епоха характеризувалася відсутністю диференційованості сукупного людського знання. Основоположні ознаки науки, а саме: проникнення в суть речей та універсалізація їх відносин у формі законів природи не були властиві античному і середньовічному мисленню, але, щоб знайти закони безпосередньо своєї галузі, будь-яка наука має бути озброєною певним емпіричним матеріалом. Отже, медицина того часу характеризувалася активним накопиченням медичних відомостей, зокрема з анатомії і фізіології людини, відбувалося закладення підґрунтя системи наукової комунікації. У процесі формування системи медичної наукової комунікації змінювалися її компоненти, складові, підсистеми поповнювалися новими елементами, що відобразилося в праці А. Р. Уваренка [9].

Спочатку функцію оперативного передавання наукової інформації виконували листи, тобто поширення листування між ученими стало відправною точкою в закладенні основ системи наукової комунікації. Однак нагальна потреба обговорити своїм досягнення в другій половині XVII ст. сприяла організації наукових і медичних товариств, а разом з ними — періодичних видань.

Першими медичними товариствами слід вважати Королівську хірургічну академію, створену в 1731 р. у Франції та медичне товариство в Единбурзі (Велика Британія). Наукові медичні товариства, створені в різних країнах, ставали головними видавцями журналів, наукових праць, іншої медичної періодичної і неперіодичної літератури.

Завдяки опануванню друкарської техніки виник принципово новий, оперативніший канал передавання інформації — періодичні видання, — зокрема в галузі медицини, що сприяло інтенсифікації розвитку наукових комунікацій.

Випуск першого галузевого періодичного видання «Нові відкриття по всіх розділах медицини» був здійснений у 1679–1684 рр. у Парижі. Потім вийшли друком медичні журнали і щорічні збірки у Великій Британії (1684 і 1686 рр.), Голландії (1680–1688), Польщі (1750) і деяких інших країнах. У США перший медичний журнал засновано в 1797 р. У XVIII ст. виходило друком майже 170 медичних видань.

Більшість медичних журналів XVIII ст. і початку XIX ст. ще не були суто науковими, тобто їх публікації можна вважати популяризаторськими. І тільки в другій половині XIX ст., коли набули самостійності окремі медичні спеціальності, стали затверджуватися, разом із загальномедичними, вузькопрофільні журнали. Тоді ж, на початку 70-х рр., склалася сучасна форма управління журналом — редакційна колегія.

Темпи зростання чисельності періодичних видань, що виконували функції найважливішого каналу передачі медичної інформації, вражали. З урахуванням середньорічної періодичності журналів можна припустити, що через цей канал комунікації вже в той час передавалося в рік близько 10 тис. наукових документів. Наприкінці XIX ст. у світі щороку було видано близько 1500 назв книг і захищено 750 дисертацій з медицини.

Перша російська друкована книга з медичної тематики опублікована в 1483 р. латинською мовою в Римі, тобто за межами Росії. Розвиток книгодрукування в самій Росії в той період стосувався передусім літератури церковного змісту, а книги з природознавства, медицини й інших галузей знань ще впродовж тривалого часу виготовляли рукописним способом.

У XVII ст. у Росії почали створювати перші відомчі спеціалізовані бібліотеки, а в 1654 р. при Аптекарському наказі відкрито першу медичну бібліотеку. У 1724 р. заснована Петербурзька Академія наук, яка складалася з трьох відділень — «класів»; другий клас («фізичний») включав і медицину. Усього в Росії в XVIII ст. було видано близько 650 назв (з перевиданнями) книг з медицини; зокрема 348 книг — російською мовою. Уведення в Росії захисту дисертацій пов'язане з відкриттям Московського університету (1755 р.), при якому в 1804 р. створено і перше російське медичне товариство.

На початку XIX ст. видавцями медичної періодики стають Московський університет і Петербурзька медико-хірургічна академія — основні центри формування наукових медичних шкіл, а також наукові медичні товариства. У 1808 р. виходив друком «Медико-физический журнал», з 1811 р. — «Всеобщий журнал врачебной науки», з 1860 р. — перший науковий медичний журнал «Современная медицина» (Київ, Варшава), а з 1901 р. — «Казанский медицинский журнал».

В Україні з 1917 по 1969 рр. публікувалися 68 назв наукових медичних журналів різної періодичності і тривалості. У 1918 р. вийшов друком перший медичний журнал «Врачебное дело» (нині «Лікарська справа»).

Значне збільшення чисельності вітчизняних наукових журналів відзначалося у 20-ті рр., тобто на тому етапі, коли ще тільки йшло становлення системи медичної науки і пошук оптимальної моделі організації радянської охорони здоров'я. У 30-ті рр. загальна кількість наукових журнальних видань зменшилася в середньому на 40 %. Найвища питома вага (32,0 % назв від загальної кількості) припадає на багатопрофільні медичні журнали.

Пояснення зазначеного «анахронізму» у вітчизняній системі комунікації в медицині, напевно, слід шукати в тому, що процеси диференціації медичних дисциплін та інтеграції медицини з іншими галузями знання знайшли в нашій країні своє віддзеркалення у виданні міжвідомчих тематичних та інших збірок. Це положення підтверджується організацією бібліографічної роботи в медичній галузі. У 60-ті рр. до централізованої каталогізації медичної періодики були залучені, крім книжкових палат, три

найбільші наукові медичні бібліотеки країни, завданнями яких був бібліографічний опис публікацій у збірках. Незабаром обсяг бібліографічної продукції бібліотек більше ніж удвічі перевищив сумарну продукцію книжкових палат, що ведуть переважно опис журнальних статей. Таке своєрідне заміщення журналів збірками — характерна особливість вітчизняної системи наукової комунікації в медицині. Сучасна структура медичних видань в Україні представлена різними їх видами — це монографії, медичні журнали, тематичні, періодичні збірники, збірники матеріалів наукових з'їздів, конференцій, тез доповідей, посібники, довідники спеціаліста, атласи, бібліотека практичного лікаря, навчальні, науково-популярні, організаційно-економічні та офіційні та ін. видання.

У медичній літературі, крім журналів, частіше почали видаватися збірки, зокрема серійні, монографії, праці з'їздів лікарів та багато іншого. Показники потоку цих наукових видань з медицини й охорони здоров'я у 2000–2009 рр., згідно з даними щорічного статистичного збірника «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» Державного комітету статистики України, свідчать, що кількість монографій, підручників, навчальних посібників підвищилася з 2987 (2000–2002 рр.) до 11629 за 2003–2009 рр.; статей у наукових фахових журналах з 43844 до 157335 відповідно та інших видань з 36766 до 119245. Як бачимо, за останні сім років їх кількість збільшилася у 2,5 рази. Станом на 01.01.2010 р. серед багатьох типів медичних видань лише найменшувать фахових наукових журналів близько 200 (порівняно з 99 у 2001 р.), фахових збірників наукових праць — 25, а крім того щорічно видаються матеріали різних наукових форумів — близько 300 найменшувать.

Не менш важливим комунікаційним засобом є реферативні періодичні видання, що здійснюють селекцію пропозицій для впроваджень із зарубіжних джерел наукової інформації. Таким засобом для медичної галузі є Український медичний реферативний журнал, що видає Український центр наукової медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи МОЗ України. Заснований він ще в 1993 р. Перш за все, це забезпечення практичної охорони здоров'я інформацією про нові зарубіжні медичні технології. Видання реферативного типу часто відносять до традиційного пасивного комунікаційного засобу інформаційного забезпечення галузі. Отже, розвиток високоякісної й ефективно охорони здоров'я неможливий без застосування сучасних засобів опрацювання медичної інформації, впровадження методології інтелектуального керування, високорозвиненої техніки зв'язку [4].

Нині, разом з документами на паперових носіях, які впродовж двох тисячоліть залишалися практично єдиним комунікаційним засобом накопичення і поширення інформації, використовуються технічні комунікаційні мережі безпаперової передачі інформації на великі відстані — Інтернет. Якщо в недалекому минулому цифрова формалізація обсягу знань була

повною мірою властива тільки окремим наукам, то віднині потреба в ній стає все універсальнішою.

Вивченню тенденцій розвитку наукових електронних журналів присвячено багато публікацій [12]. Саме веб-технології Інтернету є важливим компонентом інфраструктури, що підтримує електронні журнали. Відбувається постійне зростання чисельності електронних журналів у відкритому доступі [12, 14].

В останні двадцять років інформаційному потоку протистоять сучасні технічні засоби, особливо інформаційні, автоматизовані системи наукової інформації. Зрештою, випробувана і відлагоджена впродовж кількох століть система НК стала давати збої, оскільки її суть полягає в тому, що вона переходить в нову якість саме тоді, коли в окремих комунікаційних каналах виникають певні бар'єри, які необхідно подолати. Наприклад, коли в 1830 р. кількість спеціальних періодичних видань досягла трьохсот назв, виникла інформаційна криза, яку дозволило подолати започаткування реферативних журналів.

У сучасних умовах система НК також перебуває під впливом двох різних чинників, тобто виникли нові комунікаційні бар'єри, що зумовлює їх перехід на нову якість. Це, з одного боку, розвиток видавничої діяльності і підвищення її вартості, що не дозволяє науковим бібліотекам купувати необхідні видання. З іншого — цифрова революція й Інтернет спричинили конкуренцію між друкарськими і віртуальними засобами інформації, а електронний доступ радикально змінює традиційне управління науковим знанням. Почали створюватися нові засоби НК. Зокрема, в 1999 р. в США створено електронний архів PubMed Central (PMC), що забезпечує вільний доступ до журналів у галузі наук про життя. Дещо пізніше створено архів BioMed Central з вільним доступом до журналів у галузі біомедицини. У 2003 р. почала працювати могутня віртуальна бібліотека Public Library of Science (PLOS), що заснувала свої власні журнали в галузях біології, медицини, генетики і біоінформатики.

Як бачимо, процеси вдосконалення та становлення каналів і засобів передачі інформації сягають ще глибини століть та тривають у наші дні. У першу чергу, вони пов'язані з рівнем інформаційного розвитку суспільства, його досягненнями в галузі науки і техніки, зокрема в медицині.

Розвиток будь-якої інформаційної системи, зокрема наукової комунікації, потребує змін її компонентів, складових, підсистем і поповнення новими елементами, що інколи приводить до створення принципово нових комунікаційних засобів. Наприклад, створення Кокранівської співдружності (КС), діяльність якої спрямовано на оптимізацію інформаційного забезпечення медичної галузі, завдяки консолідації зусиль учених різних країн, привела до значних змін у методологічному забезпеченні наукових досліджень у клінічній медицині [13].

Головний механізм наукової комунікації КС спрямований на розвиток партнерських відносин з відповідними організаціями на регіональному, державному і міжнародному рівнях. Це й спільна робота над створенням систематичних оглядів проблемних груп і регіональних представників громадськості, й ширококомасштабна кооперація на національному рівні між Кокранівськими центрами та розробниками практичних рекомендацій. Діяльність КС перетворила систематичний огляд в інтерактивний, що має такі етапи комунікації: огляд + математична обробка + дискусія + координація. Основним комунікаційним засобом у системі інформаційного забезпечення клінічної медицини стає Кокранівська електронна бібліотека, яка принципово відрізняється від інших бібліотек тим, що, по-перше, основою є принципи доказової медицини, а, по-друге, — це новий засіб соціальної й наукової комунікації. Кокранівська бібліотека поширюється через Інтернет та містить декілька БД [2, 11]: 1) кокранівських систематичних оглядів; 2) кокранівських реєстрів контрольованих клінічних випробувань; 3) рефератів ефективності лікувальних втручань; 4) оглядів щодо методології медичних досліджень; 5) економічної оцінки лікувальних втручань.

Як бачимо, процеси вдосконалення і становлення каналів та засобів передавання інформації сягають ще глибини століть і тривають понині. У першу чергу вони пов'язані з рівнем інформаційного розвитку суспільства, його досягненнями в галузі науки і техніки, зокрема медичної галузі.

Таким чином, вивчення уявлень щодо становлення каналів передавання наукової медичної інформації як основи сучасної системи наукових комунікацій свідчить, що:

1) відмітними ознаками зародження системи медичних наукових комунікацій визначаються, по-перше, закладення основ її диференціації на окремі медичні дисципліни; по друге, — виокремлення формальної та неформальної комунікації; по-третє, — зародження інформаційних структур як головного елементу в комунікаційному ланцюзі системи наукових комунікацій, зокрема бібліотеки й інформаційні центри; по-четверте — активний розвиток сучасних електронних комунікаційних засобів наукової медичної інформації та їх вплив на структуру й організацію системи наукової комунікації;

2) інтегрування вітчизняних засобів наукової комунікації в єдиний інформаційний простір може здійснюватися через подолання деяких проблем, що гальмують розвиток галузевого інноваційного процесу, серед них і усунення негараздів матеріально-технічного забезпечення галузі, що зумовлює недоступність інформаційних ресурсів для споживача, подолання загальної низької інформаційної культури більшості медиків, що виявляється в так званому «феномені уявного інформаційного комфорту», та деякі інші причини.

Оцінка інформативності нових комунікаційних засобів, створення систематичних оглядів — це нові перспективні наукові напрями для подальшого

вдосконалення та розвитку інформаційної діяльності українськими вченими і інформаційно-бібліотечними фахівцями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Багдасар'ян С. М. *Проблеми медичинської інформації* / С. М. Багдасар'ян. — М.: Знання, 1973. — 64 с.
2. Власов В. В. *Введение в доказательную медицину* / В. В. Власов. — М.: Медицина, 2001. — 262 с.
3. Гарвей У. Д. *Коммуникация — суть науки* / У. Д. Гарвей // Роль коммуникаций в распространении научно-технических достижений. — М.: Мысль, 1986. — С. 63–81.
4. Гончар В. М. *Медицинский реферативный журнал — один з важливих комунікаційних засобів поширення зарубіжної наукової інформації у вітчизняній охороні здоров'я* / В. М. Гончар, Н. О. Мовчун // Проблеми сучасного медичного наукознавства: матеріали наук.-практ. конф., 18–19 травня 2006 р. — Тернопіль, 2006. — С. 40–42.
5. Коваленко І. П. *Комунікаційні засоби формування правової культури бібліотечних фахівців: автореф. дис. канд. ... наук з соц. комунікацій* / І. П. Коваленко; Харк. держ. акад. культури. — Х.: ХДАК, 2010. — 21 с.
6. Мирская Е. З. *Система научных коммуникаций* / Е. З. Мирская // Социологические проблемы науки. — М., 1974. — С. 369–386.
7. Мирский Э. М. *Проблемы исследований коммуникаций в науке* / Э. М. Мирский, В. Н. Садовский // Коммуникация в современной науке. — М.: Прогресс, 1976. — С. 5–24.
8. Михайлов А. И. *Научные коммуникации и информатика* / А. И. Михайлов, А. И. Черный, Р. С. Гиляревский. — М.: Наука, 1976. — 435 с.
9. *Научная медицинская информация в документальных потоках* / под ред. А. Р. Уваренко. — К.: Здоровья, 1988. — 168 с.
10. Онопрієнко В. І. *Комунікація в науці як умова створення нового знання* / В. І. Онопрієнко // Вісн. Нац. авіац. універ., сер. Філос., Культ. — 2004. — С. 11–15.
11. Чубенко А. В. *Медицина, основанная на доказательствах, и современные информационные технологии* / А. В. Чубенко, П. Н. Бабич, С. Н. Лапач // Укр. мед. Часопис. — 2004. — № 2 (40). — С. 49–56.
12. Шемаєва Г. В. *Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій: моногр.* / Г. В. Шемаєва. — Х.: ХДАК, 2008. — 289 с.
13. Юрьев К. А. *Доказательная медицина. Кокрановское сотрудничество* / К. А. Юрьев, К. Н. Логановский // Укр. мед. Часопис. — 2000. — № 6(20). — С. 6–15.
14. Ярошенко Т. *Електронний журнал у дзеркалі публікацій у професійній пресі* / Т. Ярошенко // Вісн. Кн. палати. — 2006. — № 5. — С. 29–32.

Надійшла до редколегії 11.03.2010 р.